

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 16 sayı / issue: 2 kiř / winter 2016

ARAŐTIRMA

Suriyeli Öykücü Muhammed Câsim el-Humeydî'nin "Ehlu'l-Kehf" Adlı Öyküsü

Ali Eminođlu

Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi

Yabancı Diller Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi

aeminoglu@gmail.com

Öz

Suriyeli öykü yazarı Muhammed Câsim el-Humeydî'nin *Ehlu'l-Kehf* adlı öyküsü, Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen *Ashâb-ı Kehf* kıssasına öykünerek kaleme aldığı fantastik bir öyküdür. Yazar bu öyküsünde içinde yaşadığı ülkedeki rüşvet, yolsuzluk, adaletsizlik gibi sosyal sıkıntılara değinmiş ve kendine has anlatım üslubuyla kaleme aldığı bu edebi çalışmasında teşbih, iç ve dış diyalog, ironi gibi sanatlarla eserinin edebî değerini artırmıştır.

Anahtar kelimeler: Câsim el-Humeydi, *Ehlu'l-kehf*, Çağdaş Arap Edebiyatı, Çağdaş Suriye Edebiyatı, kısa öykü.

The "Ahl al-Kahf" Story: Written by one of the Syrian Story Writers Jasem al-Humaydi

The story of the Syrian narrator, Muhammad Jasem al-Humaydi, is a fantastic story that he has written imitating the parable of Ahl al-Kahf as aforementioned in the Holy Quran. In this narrative, the author touched upon social troubles such as bribery, corruption and injustice in the country he lived in and he increased literary value of his work with arts such as simile, internal and external dialogue, irony in his literary work.

Keywords: Jasem al-Humaydi, *Ahl al-Kahf*, Modern Arab Literature, Modern Syrian Literature, short story.

Atıf

Eminođlu, Ali, "Suriyeli Öykücü Muhammed Câsim el-Humeydî'nin "Ehlu'l-Kehf" Adlı Öyküsü", *Marife*, 16/2 (2016): 331-344.

1. Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış

Modern öyküyü, ilk kez Amerikalı yazar Edgar Allan Poe'nin (1809-1849) ortaya koyduğu kabul edilir. Bunun dışında Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1952), Guy de Maupassant (1850-1893) ve Anton Pavloviç Çehov (1860-1904) gibi isimlerin de kısa öykünün gelişmesinde büyük katkıları olmuştur.¹

Arap dünyası, XVII. yüzyıldan itibaren Batı medeniyeti ile doğrudan temasa geçmiştir. Bu temasın neticesinde Araplar, başta modern bilim olmak üzere birçok alanda Batı medeniyetinin etkisi altında kalmıştır. Bu alanlardan biri de kuşkusuz edebiyat olmuştur. Özellikle Batı edebiyatından yapılan tercümelemler ile birlikte Arap yazarlar, benzer tarzda eserler kaleme almışlardır. Bu edebiyat türlerinden biri de öykü türüdür.² Arap edebiyatında Batı tarzı ilk kısa öykü Mısır'da Muhammed Teymûr tarafından 1917'de yayımlanan "*Fî'l-Kitâr*" adlı öykü kabul edilir.³

Suriye'nin Arap dünyasının belli başlı kültür merkezlerinden olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Batı tesiri bu topraklarda da kendini hissettirmiş ve Batı tarzı edebî metinler buralarda filizlenmeye başlamıştır.⁴ Burada öykü türünde ilk eserler 1930'lu yıllarda gün ışığına çıkmaya başlamıştır. Bu yıllarda Muhammed en-Neccâr, Ali Hulkî, Fuâd eş-Şâib, Cebrâil Se'âde, ve İlyân Deyrânî gibi Suriyeli yazarlar önemli eserler kaleme almışlardır. en-Neccâr ve Hulkî ise Suriye'de kısa öykücülüğün temellerini atmışlardır. Alî Hulkî, "*Rabî' ve Harîf*" ve Muhammed en-Neccâr, "*Kusûr Dimaşk*" adlı kitaplarındaki özenli üslup ve anlatımları ile Suriye öykücülüğünü ileri bir düzeye taşımışlardır. Ayrıca bu öykücüler sosyal gerçeklerin değişik yönlerini keşfedip, Şam orta sınıfının günlük yaşamını konu edinerek, toplumun farklı sıkıntılarına dikkat çekmeyi amaçlayan yerli bir kısa öykü oluşturmaya çalışmışlardır.⁵

Kırkı yılların sonu ile ellili yıllarda yeni bir nesil ortaya çıkmıştır. Bu nesil, kısa öykü alanında farklı üslup ve teknikler geliştirmişlerdir. Ayrıca öykülerin basit olay örgülerini daha zengin ve karmaşık bir hale dönüştürmüşlerdir. Saîd Hûrânîyye, Şevkî Bağdâdî, Samîm eş-Şerîf, Mevâhib Keyâlî, Hasîb Keyâlî, Nasruddîn el-Bahra, Adnan ed-Dâ'ûk ve Âdil Ebû Şenb, bu bağlamda zikredilebilecek en önemli isimler arasındadır.⁶

Bu nesilden sonra yani altmışlı yıllarda, yeni bir öykücü kuşak ortaya çıkmıştır. Bu neslin en belirgin özelliği ise birinci ve ikinci şahıs anlatımına geçmeleri ve bunun yanı sıra bir öykü içinde birden fazla anlatıcı tipini ve şimdiki

¹ Tasa, "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", s. 46; Dereli, "Yemenli Öykücülerden Hemdân Zeyd Demmâc'ın Yolcu" Adlı Öyküsü", s. 16.

² Sellâm, "Dirâsât fi'l-kissatî'l-arabîyyetî'l-hâdîse", s. 78

³ Er, "Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 28; Yıldız, "Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü", s. 48; Şensoy, "Ömer el-Hammûd'un Sukûtu Hirakle Adlı Öyküsü", s. 140; el-Yâfi, "et-Tatavvuru'l-fennî li-ş-şekli'l-kissatî'l-kasîra", s. 13; Göçer, "Gassân Kenefânî ve Öykücülüğü", s. 16

⁴ Yazıcı, "Suriye'de Kısa Öykü", s. 120.

⁵ Tasa, "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", s. 47; Küçükşarı, Mücahit, "Tevfik Yûsuf el-Avvâd'ın "er-Rağîf" Adlı Romanında Türk İmajı", *Mütefekkir*, c: 3, sy. 6, Aralık 2016, s. 307.

⁶ Ramazan, "el-Kissatu'l-Kasîra fi Sûriye", s. 11.

zaman kipini kullanmalarıdır. Bu kuşak uzun cümlelerden vazgeçerek birbirlerini izleyen yoğun ve kısa cümleler tercih etmişlerdir. Buna bağlı olarak öykünün hacminde de değişiklikler olmuştur. Ayrıca öyküdeki konuşma dilinde de farklılıklar olmuş, cümleler kısalmış, diyaloglar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Atıf harfleri, zarflar vb. bağlantı terkipleri ve edatlara fazlaca ihtiyaç duyulmamıştır. Zekeriyâ Tâmir, George Sâlim ve Nedîm Mar'âşî gibi isimler, bu neslin en önde gelen öykücüleri arasında kabul edilmektedir.⁷

Yetmişli yıllara gelindiğinde öykü yazarlarının sayıca çoğaldığı görülmektedir. Muhammed Kâmil el-Hatîb, Abdullah Ebu Heyf, İbrâhim el-Halîl, İskender Yusuf, Ahmed Mahmûd el-Mustafâ ve Muhammed Nedîm gibi bu neslin öncü isimleri, bir önceki kuşağın tahkiye tekniklerini geliştirmiş ve anlatıya yeni teknikler eklemişlerdir.⁸

Seksenli ve doksanlı yıllara bakıldığında, öykücülerin önceki dönem tekniklerine sahip çıktıkları ve bunları geliştirmeye özen gösterdikleri dikkat çekmektedir. Bu dönemde de öykü yazarı sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. Bu öykücülerden de Muhammed Velîd el-Hâfız, Memduh Azzâm, Mahmûd Muflih el-Bekr, Muhammed Bâkî Muhammed, Muhammed el-Hâc, Tâcuddin Mûsâ ve Usâme Esber'in adını zikretmek mümkündür.⁹

2. Yazar Hakkında

Suriyeli öykücülerden olan Muhammed Câsim el-Humeydî Suriye'nin orta kuzeyinde, Fırat nehrinin kuzey kıyısında, Halep'in 160 km. kuzeyinde yer alan bir şehir olan Rakka'da 1954 yılında dünyaya gelmiştir. el-Humeydî, ilk ve orta öğrenimini Rakka'da, yüksek öğrenimini ise Dimeşk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamlamıştır. Şam'da *es-Sevre* gazetesinde uzun yıllar çalıştıktan sonra memleketi Rakka'ya dönmüş ve bu şehirde aynı gazetenin büro müdürlüğünü üstlenmiştir. Daha sonra da Rakka'nın yerel gazetesi olan *el-Furât'ta* çalışmalarına devam etmiştir. Rakka'nın Basın Komisyonu Başkanlığı görevini de üstlenen el-Humeydî, Arap Yazarlar Birliği'nin Rakka İl Başkanlığı'na seçilmiştir. Ancak Baas Partisi üyesi olmadığından dolayı bu görevden bir süre sonra uzaklaştırılmıştır. 26 Temmuz 2016 tarihinde Hama şehrinde vefat etmiştir.¹⁰

Yayımlanmış edebi eserleri şunlardır:¹¹

1- *el-Hikâyetu's-ş-şabiyyeti'l-furâtiyye I*

2- *el-Hikâyetu's-ş-şabiyyeti'l-furâtiyye II*

3- *Şemseddîn – (Roman)*

⁷ Ramazan, "el-Kıssatu'l-Kasîra fi Sûriye", s. 12; Tasa, "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", s. 47.

⁸ Tasa, "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", s. 48.

⁹ Tasa, "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", s. 48.

¹⁰ <http://www.qalamrsas.com/2016/07/26/الوفاء-والأديب-والقاص-السوري-محمد-جاسم-ال>. (e.t. 10.12.2016)

¹¹ <http://www.qalamrsas.com/2016/07/26/الوفاء-والأديب-والقاص-السوري-محمد-جاسم-ال>. (e.t. 10.12.2016)

4- *Tatavvuru'l-luğati'l-'arabiyye ve'l-ahtâu's-şâi'a*

5- *Kitâbetu'r-rivâye mâ fevka'l-vâki'*

6- *el-Kâşûr*

3. "Ehlu'l-Kehf" Adlı Öykünün Özeti

Abdullah, yaşadığı yoğun sıkıntılardan kurtulmak için Ashâb-ı Kehf'e öykünerek bir mağaraya sığınmaya karar verir. Beklentisi Ashâb-ı Kehf gibi mağarada uzun bir süre uyuduktan sonra uyanıp sıkıntılarının sona ermesidir. Ancak Ashâb-ı Kehf gibi arkadaşları yoktur. Çünkü ona göre bu dönemde bir araya gelip birlik olabilecek birilerini bulmak çok zordur. Belki de bu durumu bildiğinden bu mucizenin gerçekleşmesi için bunun şart olmadığını düşünmektedir. Mağara arkadaşları olmadığı gibi bir köpeği de yoktur. Bir mağara aramaya başlayan Abdullah, sonunda geniş, rahatlıkla sığınacağı bir mağara yerine dar, ancak iki büklüm sığabileceği bir mağara bulur ve tıpkı Ashâb-ı Kehf'in yaptığı gibi orada uykuya dalar.

Abdullah uyandığında şehre inmek ister. Yolda gördüğü bir minibüsü durdurur ve biner. Ancak muavinin bir dirhem yerine on dirhem istemesi üzerine şaşırır ve memleketinin durumunun düzelmediğini hatta daha da kötüleştiğini görür. Bu yüzden uyumak için tekrar mağarasına döner. Bu defa uyandıktan sonra durumların düzeleceğine inanır. Şehre inmek için yine bir minibüsü durdurur. Bu defa muavin bin dirhem isteyince hayal kırıklığı daha da artar. Yolda giderken polisler minibüsü durdurur ve yolcuların bütün parasını alır. Bunun üzerine Abdullah büyük bir yıkıma uğrar. Polislerin dur ihtarını duymaksızın mucizesinin gerçekleşmesinin kendisine bağlı olduğunu düşündüğü köpeğin peşinden koşar ve polislerin ateş açması sonucunda ölür.

4. Öykünün İncelenmesi

Muhammed Câsim el-Humeydî'nin bu çalışmanın konusunu teşkil eden "Ehlu'l-Kehf" adlı öyküsü, Suriye Kültür Bakanlığı tarafından Dimeşk'te 1998 yılında yayımlanmış olan "el-Kâşûr" adlı öykü kitabında bulunan beş öyküden dördüncüsüdür. Öykü 21 sayfa olup, küçük boy kitabın 121-141. sayfaları arasında yer almaktadır. Kitapta yer alan öykülerin isimleri sırasıyla şöyledir:

1- *Abdullah yebhasu an simeti'l-'asr (Abdullah Yüzyılın Mahiyetini Arıyor)*

2- *Abdullah yebhesu 'an selaseti semekât (Abdullah Üç Balığı Arıyor)*

3- *Abdullah yebhesu 'an zâti'n-na'li'l-hadîd (Abdullah Demir Ayakkabının Sahibini*

Arıyor)

4- *Ehlu'l-kehf (Mağara Halkı)*

5- *es-Se'âlî (Karakoncoloslar)*

Yazar, öyküsünü Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen Ashâb-ı Kehf kıssasını hatırlatacak bir biçimde isimlendirmiştir. Bu kıssa hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Ashâb-ı Kehf kıssası, Kur'an-ı Kerim'in on sekizinci suresi olan "Kehf" suresinde yer almaktadır. Bu kıssanın öneminden dolayı sureye "Kehf" adı verilmiştir. Surenin 9-26. ayetlerinde bildirildiğine göre, putperest bir kavmin içinde Allah'ın varlığına ve birliğine inanan birkaç genç bu inançlarını açıkça dile getirip putperestliğe karşı çıkmış, taşlanarak öldürülmekten veya zorla din değiştirmekten kurtulmak için mağaraya sığınmışlardır. Yanlarındaki köpekleriyle birlikte orada derin bir uykuya dalan gençler rivayete göre 309 yıl sonra uyanmışlardır. Mağarada 'bir gün kadar' uyduklarını sanan gençler içlerinden birini gümüş bir para vererek yiyecek almak üzere şehre göndermişlerdir. Böylece onların durumuna muttali olanlar Allah'ın vadinin hak olduğunu ve kıyametin mutlaka geleceğini anlamışlar ve mağaranın bulunduğu yere bir mescid yapmaya karar vermişlerdir.¹²

Öykünün temel unsurlarından biri olan mekân, öykünün coğrafyasıdır. Bir anlamda öykünün başkahramanının bulunduğu, hareket ettiği, olayların cereyan ettiği yerdir. Bu açıdan bakarsak mekâna yüklenen anlam ve mekânın işlenişindeki yoğunluk aslında mekânın önemine bağlıdır. Söz konusu mekân, yazarın işlediği temaya göre açık veya kapalı olabilir.¹³ Bu öyküdeki mekânın genel olarak mağara olduğu görülmektedir. Bu mağara, başkahraman Abdullah'ın sığındığı ve olay örgüsünün etrafında gerçekleştiği mağaradır. Dolayısıyla öyküde mağaraya pek çok kez değinilmiş ve mağara sözcüğü öyküde 28 defa tekrarlanmıştır.

Öyküde Abdullah'ın sığındığı mağara etkili teşbihlerle tasvir edilmiş ve özelliklerinden bahsedilirken onun ne kadar dar bir mağara olduğu yazar tarafından şu şekilde yansıtılmıştır:

"Tepeyi tırmandı. Etrafını dolaştı ancak hayal ettiği mağarayı bulamadı. Hatta hiçbir mağara bulamadı. Gördükleri ancak, annesinin rahminde büzülmüş bir cenin gibi olduğunda, vücudunun sığabileceği mağaralardı. Bunlar köpek, çakal veya kurt gibi hayvanların yavrulama yerleriydi. Mademki Abdullah bir mağara bulamadı o zaman fâni olmamak için fâni bedenini bu mağaralardan birine sokuşturacak! Fakat gerçekten cesedi çürümeyecek, küçük ve tiksindirici kurtçuklara dönüşmeyecek, hatta yırtıcı hayvanlar onu yemeyip kemiklerini etrafa saçmayacak mı?"

Abdullah'ın geniş bir mağara bulamayışı, yaşadığı sıkıntılara bir göndermede bulunmak içindir. Zaten karamsarlık ve ümitsizlik üzerine kurgulanan bir öykünün mekânının ferah ve geniş olması tutarsızlığa neden olur. Mekânın bu şeklide dar ve kapalı olması; sıkıntıyı, ıstırapları ve içe kapanıklığı yansıtan psikoloji türü öykülerde sıkça rastlanan bir durumdur.¹⁴

Yazar, mağaranın bulunduğu dağın, dağın bulunduğu şehrin ya da ülkenin adından hiç söz etmemiştir. Ancak öyküde yer alan şu cümlelerden bir çıkarsamada bulunulabilir:

¹² Ersöz, "Ashâb-ı Kehf", III, 465-467.

¹³ Şengül, "Romanda Mekân Kavramı", s. 532.

¹⁴ Şengül, "Romanda Mekân Kavramı", s. 535.

“O zaman dönüşüm gerçekleşti fakat daha da kötüye. Abdullah’ın hayatı Türk Lirası, dirhem in birkaç katı iken işkenceydi. Peki, şimdi Türk Lirası dirhem yüzlerce katı olunca hayatı ne olacak. Yani Abdullah kendisine uygun olmayan bir zamana dönmüştü! Şansı kayayı yarar!”

Abdullah’ın muavine uzattığı paranın dirhem cinsinden telaffuz edilmesi ile olayların Suriye’de yaşanmadığı izlenimi verilmeye çalışılmıştır. Suriye’de bulunan dikte rejimin öfkesine maruz kalmamak veya eskiden beri aynı sıkıntıların sürekli bu topraklarda tekrarlandığını belirtmek için böyle bir tercihte bulunulmuş olabilir. Ancak öykünün başkahramanı olan Abdullah’ın Türk Lirası ve dirhemi karşılaştırmasıyla okura, Abdullah’ın Türkiye’ye komşu olan bir Arap ülkesinin vatandaşı olduğu hissi verilmek istenmektedir. Burada okurun anlayış ve kavrayışına güvenen yazar, okurdan Abdullah’ın bir Suriye vatandaşı olduğunu anlamasını beklemektedir.

Yazar, öykünün dış zamanı hakkında somut bilgi vermemiştir. Abdullah’ın yaşadığı dönemi ve yılları gizlemeyi tercih etmiştir. Fakat öyküde geçen polis, minibüs, radyo, reklâm gibi sözcüklerden başkahramanın günümüzde veya en azından yakın geçmişte yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu duruma öyküde geçen şu paragraf örnek olarak verilebilir:

“Kendi kendine şöyle dedi: Muavinlerin ahlaki hiç değişmemiş, polisin kötü ahlakından da geri kalmaz! Fakat peş peşe farkına vardığı şeyler bir çekici gibi başına vurarak onu şaşkın bir hale çevirdi. Elbiseler aynı, değişmemiş. Radyo aynı şarkıları çalıyor. Haberler aynı, haberlerin arasında verilen uzun mesafeleri göz açıp kapayıncaya kadar geçebilen yumuşak huylu, imanlı cin; görünmez şapka giyen maymun; uçan halıya binen adam; uçan at ve sabredemediğin salih kul Abdullah hakkındaki reklâmlar da aynı.”

Yazar, öykünün başlangıcında yüzyıllar öncesine, denizci Simbad’ın deniz maceralarına göndermeler ve teşbihler yaparak aslında okurları bir zaman yolculuğuna hazırlamakta olduğu söylenebilir. Buna yazarın öyküsünün ilk satırlarındaki şu cümlelerde rastlanmaktadır:

“Stres, Siyah Ada Yaşlısı’nın Simbad’ın omuzlarına bindiği gibi Abdullah’ın omuzlarına binmiş; ayaklarını sağlam bir şekilde boynuna dolamış, üzerinde uyumuş, üzerine işlemiş ve pislemişti. Öyle ki Abdullah’ın bedeni, erkek kardeşinin karısını nikâhlayan bir polisin derisinden daha pis kokar hale gelmişti.”

Burada verilen satırlar ve öyküde Abdullah’ın mağaraya iki defa girip uyandıktan sonra yaşadıkları olayları anlatması ışığında, öykünün zaman diyagramı çizilecek olursa karşımıza 2000-2500 yıllık bir süre çıkmaktadır. Öykünün tamamı incelendiğinde yazarın bu kısa öyküde bu kadar geniş bir zaman dilimini ustaca kullandığı söylenebilir.

Öyküde yer alan fantastik anlatım üslubunda okur nezdinde fantastik etkinin ve inandırıcılığın oluşturulması için delillendirme unsuru önem arz

etmektedir.¹⁵ Yazar da öyküsünün özellikle fantastik yönünün olabirliğini okurlarına kanıtlamak için Kurân-ı Kerîm ayetlerinden iktibaslar yaparak öyküsünü delillendirme yoluna gitmiştir. Buna öyküde Hacc suresinin 47. ayetinde geçen "Allah'ın hesabı ile, saydıkları bin yıl bir an gibi geçecek." kısmı örnek olarak verilebilir.

Öyküde ayrıca sık sık uzun benzetmelerin yapıldığı bir anlatım tekniğine başvurulduğu ve bu suretle anlatımın daha canlı ve etkili kılındığı görülmektedir. Bu benzetmelerden bir kaçına şu paragraflarda rastlamak mümkündür:

"Abdullah'ın gelinin en güzel günleri misali gençliği, başarından yoksun, fani hayatta kaybolur ve çatlamış bir testiden sızan su gibidir onun zamanı. Hatta Abdullah attığı her adımda hapisaneyle, ölümle, polisin kendisine tezgâhladığı bir suçla veya kasaba götürülen bir köpeğin üzerine işediği bir kaldırım taşı ile tehdit edilmektedir."

"Mademki Abdullah ikinci bir ömre sahip değildi; o zaman geri kalan yıllarını muhafaza ederek yaşadığı dönemden ayrılmak ve daha sonra o yılların tespîh taneleri gibi sıralandığı şekilde geri dönmek için tıpkı Süleyman Peygamber'in cini şişeye hapsedtiği gibi ömrünü bir uyku şişesinde onu korumak için hapssetsin. Böylece şişeden hiçbir şey sızmamış ve hiçbir an da yok olmamış olur."

Öykünün başkahramanı okurun karşısına hiç iç anlatıcı olarak çıkmamaktadır. Öykünün hemen hemen tamamında dış anlatıcı metodu görülmektedir. Bu yöntem yazar ile hikâyenin başkahramanı olan Abdullah'ın aynı kişiler olduğu izlenimi vermektedir. Yazarın öykünün geçtiği coğrafya ve dönem konusunda açık herhangi bir bilgi vermemesine neden olan sebepler bu durum için de aynen geçerlidir. Bu nedenle öykü çoğunlukla monolog şeklinde geçmiş, zaman zaman okuru monotonluğa itmeme adına gerektiği yerlerde diyaloglara da yer verilmiştir. Özellikle öykünün son bölümünde yer alan şu diyalog buna güzel bir örneklik teşkil etmektedir:

Yolcuların verdiği paralar komiseri ikna etmedi. Bu nedenle ayakkabıların, baldırların ve vücutların aranmasını emretti. Kim ki ayakkabısında bir şey gizlediği ortaya çıkarsa falaka ile cezalandırıldı. Kimin de vücudunda bir şey gizlediği ortaya çıktıysa bizzat komiser kırbaçla paranın bulunduğu yere vurdu.

- Abdullah yanındaki: "Hal böyleyken niçin herkes polis olmak için gönüllü olmuyor ki?"

- Onların kabul edeceklerini mi sanıyorsun! Herkes polis olursa o zaman polis kimi soyacak?

Sonuç olarak Muhammed Câsim el-Humeydî'nin bu çalışmanın konusunu teşkil eden "Ehlu'l-Kehf" adlı öyküsü, Suriyelilerin yaşadıkları sıkıntılarını ustaca dile getirdiği bir çalışmadır. Yazar, öyküyü yerel lehçelerden uzak, fasih Arapçayla, akıcı bir üslupla özenle seçtiği sözcüklerle yazmıştır. Öyküyü fantastik bir tarzda

¹⁵ Ertekin, "Ölü Adlı Fantastik Öykünün Çözümlemesi", s. 132

yazıp edebî tasvirler ve teşbihlerle, mekân ve zaman unsurlarını ustaca öyküsünde işlemesi dikkat çekicidir.

5. Öykünün Çevirisi

Stres, Siyah Ada Yaşlısı'nın Simbad'ın omuzlarına bindiği gibi Abdullah'ın omuzlarına binmiş; ayaklarını sağlam bir şekilde boynuna dolamış, üzerinde uyumuş, üstüne işemiş ve pislemişti. Öyle ki Abdullah'ın bedeni, erkek kardeşinin karısını nikâhlayan bir polislin derisinden daha pis kokar hale gelmişti.

Simbad'ın Siyah Ada Yaşlısı'nı sarhoş edinceye kadar içki içirerek omuzlarından uzaklaştırması gibi stresi uzaklaştırmaya Abdullah'ın gücü yetmiyordu. Çünkü hiçbir çözüm stresten kurtulmasında işe yaramıyordu. Hiçbir içki onu sarhoş edip halsiz bırakmıyordu. Ayrıca Abdullah'ın kokuşmuş bedeninin içindeki kinin üzerine koyulmuş sert kayanın, Simbad'ın Ada Yaşlısı'nın kafasını parçaladığı ve beynini dağıttığı kaya gibi stresin kafatasını kırması ve parçalaması mümkün değildi.

Abdullah'ın stresi elit tabakanın alışverişlerinde kaybolan kamu malları gibi olan hayatı ve düşük maaş kuruluşlarının dağıtım ayınlarında kaybolup, dut yaprakları ile üzeri örtülmüş meyvelerden mahrum kalarak cennet meyvelerini toplamak üzere buluşmak için peşine düştüğü gençliği ile ilgilidir.

O, tatsız yemeklere banmaktadır. Çünkü onun, eti ucuz görüp suyunu bile içmeyen kimseler gibi olmaktan başka çaresi yoktu. Elbise ile kapanmamış bedenini beklerken yitip gider Abdullah. Çünkü maaşı bedeninin tamamını örtmemektedir.

Abdullah'ın gelinin en güzel günleri misali gençliği, başarıdan yoksun, fani hayatta kaybolur ve çatlamış bir testiden sızan su gibidir onun zamanı. Hatta Abdullah attığı her adımda haphishaneyle, ölümle, polislin kendisine tezgâhladığı bir suçla veya kasaba götürülen bir köpeğin üzerine işediği bir kaldırım taşı ile tehdit edilmektedir.

Bir kez daha deneme şansı olmayan hayatı böylece kaybolmaktadır. Öyle ki kendisini evsizler kategorisine sokacak olan makarna çubuğu gibi düşük maaşının yıkımlarını onarmak için kendisine yeni bir ömür verilmesi mümkün değildir.

Mademki Abdullah ikinci bir ömre sahip değildi; o zaman geri kalan yıllarını muhafaza ederek yaşadığı dönemden ayrılmak ve daha sonra o yılların tespiti taneleri gibi sıralandığı şekilde geri dönmek için tıpkı Süleyman Peygamber'in şişe cinini hapsettiği gibi ömrünü bir uyku şişesinde onu korumak için hapsedsin. Böylece şişeden hiçbir şey sızmamış ve hiçbir an da yok olmamış olur.

Sonunda Abdullah, ilk ağlama sesini otuz yaşında çıkararak yeni doğmuş bir bebek gibi uygun zamanı bekler bir halde annesinin rahmi gibi karanlık ve nemli bir rahme yerleşecek. Tıpkı eski salih ataları Ehlu'l-Kehf gibi.

Abdullah onları gördü. Onu defalarca çağırdılar. Kendileri dışında her şeyi örten nuranî bir halka kapkaranlık mağarada onları kuşatmıştı. Köpekleri de mağaranın girişinde ayaklarını uzatmıştı.

Onlara ulaşmayı denediği her seferde meşguliyetleri ve yakın bir zamanda meydana gelecek gizli bir kurtuluş ümidi onu engelliyordu. Fakat yakın bir

kurtuluş ümidi, Abdullah'ı bir makarna çubuğunun sırtında çok uzun bir gecenin derbederliğine taşıdı. Atalarının ısrarcı çağrısına, son bir feryat gibi icabet etmesinden başka çaresi kalmadı.

Abdullah, Ebedîlerin kıyısına geçmesi ile birlikte sonsuza kadar stresinin kafatasını kırmış olacak! Hatta şehrin yaşlısının – polis'inin de kafatasını kırmış olacak. Çünkü uzun bir süre kaybolduktan sonra döndüğünde onun sevincini tutuklayacak, ellerini ceplerine uzatacak ve ceplerinin boş olduğuna da inanmayacak ne bir polis ne de bir bekçi bulacaktır.

Fakat Abdullah, bu bir mucizedir. Çok dindar olan Ehlu'l-Kehf için bir rahmet olarak gerçekleşmiştir?

Kendisine ait bir mucizenin olmasındaki sakınca nedir? Bilakis o bu fikre sahip olduğu ilk günden beri mucizenin gerçekleşeceğine inandı. Ancak o her seferinde kendi mağarasını aramayı geciktiriyordu, ama şimdi ertelemeyi kabul etmeyecek! O da takva bakımından Ehlu'l-Kehf'ten geri kalmaz, Allah'ın merhameti de dönemlere göre artıp azalmaz. Göklerin kapısının kendisine yakın olduğunu gördüğü için hemen mucizenin unsurlarını gerçekleştirmedi!

Fakat Abdullah, henüz mağarasını bulamadı ve niçin mağara? Abdullah bir kaplumbağa gibi kendi kabuğuna çekilecek ve fanîlerin gürültüsü olmadan odalarının kapılarını kapatacaktır ve Allah'ın hesabı ile saydıkları bin yıl bir an gibi geçecek. Ondan sonra bir ilâh gibi kalkacak! Fakat ona zamanı kim verecek? Meraklı komşuları mı yoksa onu rabbin kucağında dalmış olarak bulup kapısını kırarak ve kırık eşyalarını da caddeye atacak olan oda sahibi mi? Böylece mucizesi tamamlanmadan önce köpekler onu parçalamış olacak!

Hayır! Abdullah bir mağara için mucizesini tehlikeye atmayacak! O mağarada kafasını bozacak bir polisin ve ev sahibinin olmadığı bir rahimde olacak! Evet, gerçek bir mağara olsun ve onu kesinlikle bulacak!

Ve arkadaşları... Nerede onlar? Bu mucizenin gerçekleşmesi için gerekli bir şart değil. Çünkü Allah da biliyor ki şu an aynı düşünceye sahip en küçük topluluk olan üç kişiyi bir araya getirmek mümkün değildir. Sıkıntısını Allah'a havale etsin. Ve tek başına gitsin! Hayır, tam olarak tek başına değil çünkü mağaranın önüne ayaklarını uzatacak bir köpekle gidecek ve mucize kesinlikle o zaman tamamlanacak. Şimdi bir mağara aramaya gitsin, ilk önce mağara.

Abdullah, çıplak atalarını koruyan dut yapraklarından bile yoksun bomboş kırlarda, kendisini koruyacak mağarasını aramak için ilerledi. Zaman, Abdullah'ın temkinli, sert ve ağır kendi adımlarını canavarların adımları gibi hissetmeden geçecektir. Zamanı gelince de Abdullah kemiklerini toplayacak ve battığı yerden uyanan güneş gibi mağarasından uyanacaktır.

Abdullah kendi kendine itiraz etti ve hayalini bulandırdı: Eşikte kollarını uzatacak köpek nerede?

Kızarak kendine şöyle cevap verdi: Ne çok korkuların var? Nasıl olsa bu koskoca kırdaki köpek bulursun, şimdi önemli olan o mağara...

Abdullah, hava bir gülümseme gibi açık olduğundan dolayı bir canlılık hissetti. Boş kırlar, şehirdeki düşük maaşlarla meşgul kimselerden, maaşın gücü ile asık suratlı evsizler grubuna katılanlardan, başkalarının maaşlarını harcadıkları

için artık maaşların yetmediğini bilemeyen polislerden yoksun olduğu için çok farklıdır! Abdullah'ın eskimiş elbiseleri burada parçalansa ve yumurtasından çıkan bir serçe gibi çırılçıplak kalsa da bacaklarının arasındakine bile dikkat edecek hiç kimse olmayacaktır.

Abdullah ilerler ve gökyüzü, semadan haberleri dinleyen kâfir bir cini kovalar haldeki yıldızların koşuşturduğu geniş bir çadır olarak önünde açılır. Şehirde ise ayın Abdullah'la buluşmasını engelleyen ve kâfir cini kovalayan yıldızları görme zevkinden onu mahrum bırakan yüksek binalar haline gelmiş gökyüzü vardır.

Abdullah, tökezlemeden gökyüzünün kucağında koşan ve cennetteki hurilerdeki gibi gümüş renkli parıltılarıyla yıkanan bir çocuk olarak kendisini görmek için ayın doğmasını hayal etti. Bu zevkten nasıl mahrum kaldı? Nasıl onu fark edemedi? Daha çok vakit geçmedi. Çünkü mucizenin rahmine saklayacağı ömrünün gelecek yılları, yaşamadığı her şeyi telafi edecektir.

Mağarayı arasın. Hedefinden çok şaştı. Bir dakika bile kaybetmemesi gerekir! Tamam tamam, şu anda önünde yüksek bir tümsek var, orada da bir mağara bulacak!

Tepeyi tırmandı. Etrafını dolaştı ancak hayal ettiği mağarayı bulamadı. Hatta hiçbir mağara bulamadı. Gördükleri ancak annesinin rahminde büzülmüş bir cenin gibi olduğunda vücudunun sığabileceği mağara aradı. Bunlar köpek, çakal veya kurt gibi hayvanların yavrulama yerleriydi.

Mademki Abdullah bir mağara bulamadı o zaman fâni olmamak için fâni bedenini bu mağaralardan birine sokuşturacak! Fakat gerçekten cesedi çürümeyecek, küçük ve tiksindirici kurtçuklara dönüşmeyecek, hatta yırtıcı hayvanlar onu yemeyip kemiklerini etrafa saçmayacak mı?

Abdullah sana ne oldu? Saçma sebeplerden dolayı mucizeni bozacak mısın? Mucizede vehimlere ve korkulara yer yoktur. Allah seni koruyacak. Seni kaybolmaktan koruyacağı gibi yırtıcılardan ve çürümekten de koruyacak, yoksa mucize nasıl mucize olacak, eğer her ayrıntının çözümü olmasaydı? Ayrıntılarla ilgilenme, ey fâni, mucizeyi gerçekleştirecek olan onlarla ilgilenecektir! Bütün yumurtalarını onun sepetine koy ve işini ona havale et!

Fakat sen bütün yumurtaları onun sepetine koymadın. Hani nerede köpek?

Eyvah! Bir köpek onun rüyasını bozmayacak, mucize ona rahmet olarak gerçekleşecek köpeğe değil. Mademki arkadaşlardan vazgeçtin, köpekten de vazgeç, Abdullah bir köpek için kaybolmayacak!

Abdullah mağaraya zorlukla girdi ve kendinden geçmeyi bekledi. Annesinin rahmindeymiş gibi kendinden geçecek, uyur uyumaz da mucizesi gerçekleşmiş olacaktı. O, zamanın ve yılların geçtiğini hissetmeyecek, ona sanki bir göz açıp kapama gibi gelecek, yıllar da tesbih taneleri gibi savrulmuş olacaktır. Abdullah da sürekli uzaklaşan bir köpeği kovalarken Rabbin melekûtunda dolaştı.

Abdullah uyandı, güneş mağarasının dışındaki kırları ve çayırları doldurdu. Ayakları mağaranın dışındaydı güneş de onları kızartmıştı. Mağarasından aç ve susuz olarak çıktı. Dünyaya, cennetten çıkan Âdem'in, otuz yaşında doğmuş birinin baktığı gibi baktı, acaba ne kadar kaldı? Allah bilir ne kadar kaldı! Kendine şöyle

dedi: gerçekten geçmiş zamanın gürültüsü beni sağ bıraktı mı? Elleri ile yüzünü yokladı, dikkatli bir şekilde dokundu, yüzü çakmak taşı gibi gergin, eli bir çukura kaymamış veya bir yarığa sıkışmamış. Hala Abdullah genç!

Şaçından bir parça kopardı, bir de bıyığından ve sakalından: umutsuz bir kimsenin kalbi gibi simsiyahtı. Abdullah başardı. Mucizesi gerçekleşti ve ömrünü muhafaza etti. Şimdi yeni bir ruhla, yeni bir şansla ve farklı bir görevle ömrünün geri kalanına dönecek. Güven ile tepeden inmeye başladı. Adımları, yankılanıyordu!

Ayakları şose yola değdi. Şehir de ona yakın olarak gözüktü. Onu kucağına çağırıyordu! Yumuşak ve değerli sabrı onu terk etti. Mağaralarına özlem duymuşçasına delice bir hızla yanından geçen arabalar varken şehre yürüyerek ulaşmaya sabredemeyecek. İyisi mi geçen arabalardan birini durdursun. Fakat yanında para yok! Kim ondan para isteyecek ki? Onlara mucizesini anlatacak onlar da parayı unutacaklar, belki de hiç kimse para kullanmıyordur bile. Fakat Abdullah sıcak güneşin altında soluyan bir yılan gibi durdu. Şu an gördüğü arabalar, bin yıl önce geride bıraktığı arabalardan farklı değildi! Kendini rahatlattı: bunlar tabî ki değişmeyecektir. İnsanlar şehirlere ne ile gidecekler, uçaklarla mı? Âdem, cennetten çıktığında Havva ile buluşmak için bindiği eşek hala bugün bindikleri aynı eşek! Bu şüpheleri kalbinden at, sevincini kuşku ile kirletme!

Geçen arabalara eliyle işaret etti ancak yanından rüzgâr gibi geçtiler. Sonunda bir minibüs ısrarcı ve sinirli işaretleri sebebiyle durdu. Muavin onu büyük bir kabalıkla, hızlıca aldı: "Arkaya arkaya!"

Kendi kendine şöyle dedi: Muavinlerin ahlakı hiç değişmemiş, polislin kötü ahlakından da geri kalmaz! Fakat peş peşe farkına vardığı şeyler bir çekiç gibi başına vurarak onu şaşkın bir hale çevirdi. Elbiseler aynı değişmemiş. Radyo aynı şarkıları çalıyor. Haberler aynı, haberlerin arasında verilen uzun mesafeleri göz açıp kapayıncaya kadar geçebilen yumuşak huylu, imanlı cin; görünmez şapka giyen maymun; uçan halıya binen adam; uçan at ve sabredemediğin salih kul Abdullah hakkındaki reklâmlar da aynı.

Eyvah! Kutlu yolculuğundan beri hiçbir şey değişmemiş miydi? Yeterince uyumadı mı? Salih kulun arkadaşı gibi aceleci miydi?

Muavin onun şaşkınlığını sona erdirdi: "Ücretini ver!" Onu görmezden gelmek mümkün değildi zira önünde kazık gibi dimdik duruyordu.

Abdullah şöyle dedi: "Ne kadar istiyorsun?!"

Muavin, lafı dolandırmaksızın veya azarlamadan, kızmadan ve serzeniş etmeksizin bir şey söylemediği üslubuyla şöyle dedi: "Galiba sen hayatında daha önce minibüse hiç binmemişsin! Yüz dirhem!"

Abdullah şaşkın bir halde şöyle dedi: "Ücret?"

Muavin şöyle dedi: "Yok sadaka. Amca bize sadaka versene!"

Bir yolcu: "Ücret on dirhemdi, fakat onlar dün zam yaptılar." dedi.

Abdullah da dedi ki: Ondan yüze?!

Muavin şöyle dedi: “Canım, on dirhemle bir ekmek bile alamıyorsun! Boğazımı kuruttun. Ücreti ver, ulaşıncaya kadar da şaşkınlıktan ağzın açık bir halde kal!”

Abdullah: “Yanımda para yok.”

Muavin şöyle dedi: “Mademki değirmencinin eşeği gibi paran yoktu, niye bindin? Biz sadaka ile mi çalışıyoruz sandın?”

- “Dinle beni, sana hikayemi anlatacağım.”

- Maşallah! Bana hayat hikayeni bedavaya mı anlatmak istiyorsun?

- “Ben Ehlul’l-Kehf’tenim.”

- “Bir bu eksikti! Kendi kendime demiştim bu insan değil diye, maymunun nasıl?”

Muavin, şoföre seslendi: “Dur, mağaradan gelen bu hayvanı indir.”

Abdullah, eski elbiselerinden kendisini kuvvetlice çekerek muavinin elleriyle mücadele etti, minibüs durduğunda ve kapıyı açtığında muavin onu itti ve neredeyse onu yüzü üstü düşürüyordu. Abdullah, muavin baldırına vurmadığı için Allah’a şükretti! Muavinin küfürleri etrafında inlerken o ayakta kaldı!

Demek ki Abdullah başaramadı ve zaman değişmedi, değişmiş olsa bile daha da kötüye gitmişti. Belki mucizesi tamamlanmadı çünkü o şartları bozmuştu. Bir köpek aramalıydı! Fakat köpek, sadık bir dosttan daha az bulunur oldu. Peki o zaman ne yapmak lazım? Gerçekten de bir köpek yüzünden mi mucize gerçekleşmedi yoksa aceleci olduğundan mı?! İş sabırsızlığından dolayı bozdu ve suçu köpeğe attı, zaten mağara da ikisine birden yetmez!

Çok az bir süre uyumuştur bu kesin. Belki de Allah katında bir saniye, bu da faniler için bir yıl veya iki yıl demektir!

Sebat ve kararlılık içerisinde mağarasına yürüdü, fakat arkadaşlık edeceği sahipsiz bir köpeği düşünmekten vazgeçmedi.

Abdullah bir süre mağarasında kaldıktan sonra çıkmıştı. Allah bilir orada ne kadar kalmıştı. Bedenine ve saçına yaptığı testlerden hala genç olduğunu anladı. Mucize, ömrünün gelecek senelerini korumuştur. Abdullah yeniden doğmuştu.

Yolda bir minibüs durdurup bindi. Minibüste radyo yoktu. Bu yüzden şarkılardan, haberlerden ve reklâmlardan içinde bulunduğu zamanı belirleyemedi! Fakat insanların elbiseleri onları bıraktığı gibiydi. Onları pek önemsemedi.

Muavin ona yaklaştı ve dedi ki: “Ücreti ver.”

- “Ücret ne kadar?”

- “Bin dirhem.”

O zaman dönüşüm gerçekleşti fakat daha da kötüye. Abdullah’ın hayatı Türk Lirası dirhemden birkaç katı iken işkenceydi. Peki, şimdi Türk Lirası dirhemden yüzlerce katı olunca hayatı ne olacak. Yani Abdullah kendisine uygun olmayan bir zamana dönmüştü! Şansı kayayı yarar!

Muavin dedi ki: “Bu şekilde uzun süre kalacak mısınız?! İstihare mi yapacaksınız ödemek için?”

Abdullah sarsıldı: “Ne? Bin dirhem mi ödeyeceğim?”

Muavin şöyle dedi: "Sanki sen başka bir gezegendensin!"

Abdullah bir kelime söylemeden minibüs durmuştu ve insanlar fısıldaşarak:

- "Polis! Polis! Dikkatli olun!"

Muavin onu bıraktı ve atılarak polisle merhabalaştı, biri başını kapıdan içeriye sokuşturarak: "Hepinizi inin!"

Herkes aşağı inince polislerden biri, içeriyi aramak için minibüse bindi. Yolcuları sıraya soktular. Bezgin bir bakışla komiser onları kontrol etmek için ilerledi.

Sonra da dedi ki: "İyi dinleyin. Ben çok konuşmayı ve söylediklerimi tekrar etmeyi sevmem. Bugün de keyfim yok. Zaten bozuk olan keyfimi daha da kaçırmayın ki ben de sizin gününüzü berbat etmeyeyim! Paralarınızı çıkartın. Hiçbir şey saklamayın. Kendinizi aratmayın, dövdürmeyin veya baldırlarınıza baktırtmayın. Çünkü ben paralarınızı vücutlarınıza gizlemiş bile olsanız çıkartabilirim!"

Yolcuların verdiği paralar komiseri ikna etmedi. Bu nedenle ayakkabıların, baldırların ve vücutların aranmasını emretti. Kim ki ayakkabısında bir şey gizlediği ortaya çıkarsa falaka ile cezalandırıldı. Kimin de vücudunda bir şey gizlediği ortaya çıktıysa bizzat komiser kırbaçla paranın bulunduğu yere vurdu.

- Abdullah yanındaki: "Hal böyleyken niçin herkes polis olmak için gönüllü olmuyor ki?"

- Onların kabul edeceklerini mi sanıyorsun! Herkes polis olursa o zaman polis kimi soyacak?

Abdullah şansına lanet etti. Beklediği zaman bu muydu? Niçin av gibi zamanından kaçıyor? Niçin başını başların arasına koyup ey baş kesenler demiyor? Kaçtığı zamandan daha kötü bir zamana getiren mucizesinde zaman kaybedeceğine polis teşkilatına girmesi gerekiyordu! Abdullah'ın mağarasına sığınmaktan başka çaresi kalmadı ama bu sefer oradan dönmeyecek ve uykusundan da uyanmayacak. Belki dünyada karşılaştığı cehennemden dolayı Allah onu cennetine koyar! O sırada polis ona öyle bir tokat attı ki cehenneme düştüğünü ve Münker ile Nekîr'in kendisini hesaba çektiğini zannetti. Ancak polisin bağırması onu şaşkınlığından uyandırdı:

- "Sana diyorum köpeğin evladı! Niçin sırık gibi dondun? Paraların nerede?"

- "Param yok."

- "Senin tipin çok korkunç."

- "Ben Ehlu'l-Kehf'tenim."

- "Öyleyse ülkeye nasıl girdin? Sen kesin bir hırsız veya bir casussun?"

Özellikle o anda, Abdullah tamamen kaybolduğunu anlayınca, onu; uzaklara koşan köpeği gördü. Düşünmeden peşinden koştu. Koştığı sırada ne ondan durmasını isteyen uyarı seslerini duyabildi ne de uzaklara, çok uzaklara koşan bir köpek hariç hiçbir şeyin olmadığı topraklarda tek hedef olarak sadece kendisine yönelen tüfekleri görebildi...

Kaynakça

- Dereli, Muhammet Vehbi, "Yemenli Öykücülerden Hemdân Zeyd Demmâc'ın Yolcu" Adlı Öyküsü", *Marife Dergisi*, Yaz 2013, s. 161-176.
- Er, Rahmi, "Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi", Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 28.
- Ersöz, İsmet, "Ashâb-ı Kehf" Maddesi, *DİA*, Ankara, 1991, III, 465-467.
- Ertekin, Aydın, "Ölü Adlı Fantastik Öykünün Çözümlemesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2013, s.132.
- Göçer, Murat, "Gassân Kenefânî ve Öykücülüğü", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.
- Küçüksarı, Mücahit, "Tevfik Yûsuf el-Avvâd'ın "Er-Rağîf" Adlı Romanında Türk İmajı", *Mütefekkir*, C. 3, sy. 6, Aralık 2016, s. 305-325.
- Ramazan, Muhammed Hâlid, "el-Kıssatu'l-Kasîra fî Sûriye", *Dirâsât İştirâkiyye*, 171-172 (1998), s. 10-14
- Sellâm. Muhammed Zeğlûl, "Dirâsât fi'l-kıssati'l-'arabiyyeti'l-hâdisê", *el-Ma'ârif*, Mısır,
- Şengül, Mehmet Bakır, "Romanda Mekân Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III, Kış 2010, s. 532.
- Şensoy, Sedat, "Ömer el-Hammûd'un Sukûtu Hirakle Adlı Öyküsü", *Marife Dergisi*, Yaz 2013, s. 139-159.
- Tasa, Muhammed, "Çağdaş Suriye Öykücülüğüne Genel Bir Bakış", *Hece Öykü*, XXVII, 2008.
- Yâfi, Naim, "et-Tatavvuru'l-fennî li'ş-şekli'l-kıssati'l-kasîra", *İttihâdu'l-kuttâbi'l-'arab*, Şam, 1982, s. 13.
- Yazıcı, Hüseyin, "Suriye'de Kısa Öykü", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası* sayı 19 (2011-2), 119-142.
- Yıldız, Musa, "Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü", *Nüşa*, II (2002), IV.
- <http://www.qalamrsas.com/2016/07/26/ال-محمد-جاسم-السوري-والقاص-الأديب-وفاة/>. (e.t. 10.12.2016).